

“ÂTİYİ KARANLIK GÖREREK AZMİ BIRAKMAK...” ÜZERİNE BİR SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Beyazıt Bilge METİN*

Geliş Tarihi: Mayıs, 2016

Kabul Tarihi: Eylül, 2016

Öz

1960'ların başında Barthes, Greimas, Bremond gibi Fransız dilbilimci ve göstergebilimcilerin, dili toplumsal, kültürel bağlam ve değerler içinde ele almaları söylem kavramına ulaşılmasını kolaylaştırmıştır. Almanya ve öteki Avrupa ülkelerindeki dilbilimcilerin konu ile ilgili yayınları 1970'lerin başında yoğunlaşmıştır. Ülkemizde ise söylem çözümlemesi 2000'li yıllarda gelişmeye başlamıştır. Bu makalede Mehmet Akif Ersoy'un “Âtiyi Karanlık Görerek Azmi Bırakmak” şiirinin söylem çözümlemesi yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Dil, dilbilim, söylem, söylem çözümlemesi.

DISCOURSE ANALYSIS OF “ÂTİYİ KARANLIK GÖREREK AZMİ BIRAKMAK” POEM

Abstract

Early 1960s French linguists and semiotischens like Barthes, Greimas, Bremond took the language in social and cultural contexts values made the concept of discourse easy to be reached. The issues of linguists in Germany and the other European countries about the subject increased at the beginning of 1970s. But discourse analysis started improving in our country in 2000s. In this article Mehmet Akif Ersoy's poem “Âtiyi Karanlık Görerek Azmi Bırakmak” will be analyzed.

Keywords: Language, linguistics, discourse, discourse analysis.

Giriş

Değişik işlevleri içerisinde barındıran karmaşık sistemler bütünü dil, günümüze değin çok farklı açılardan ele alınıp incelenmiştir. Konuyla doğrudan ya da dolaylı ilgilenen araştırmacılar, dilin özelliklerini, kullanım biçimlerini, farklı alanlarla ilgisini, nasıl bir sistem olduğunu, toplumla ilişkisini vs. çok eskilerden beri tanımlamaya, keşfetmeye çalışmışlardır. Temel amacı insanlar arası bildirişimi sağlamak olan dili Korkmaz (1992: 43), Gemalmaz (2010: 5), Demir ve Yılmaz (2006: 15), Ergin (2002: 13), Aksan (2003: 10) dilin belli özelliğini / özelliklerini öne çıkararak tanımlamıştır. Korkmaz dilin birinci önceliğini iletişim olarak belirlerken Gemalmaz, Demir ve Yılmaz dili oluşturan unsurları öne çıkarmıştır. Ergin, dilin tabii bir vasıta, sosyal bir müessese, bir sistem olmasını önemsemiş; Aksan, Uygur'un dil için

* Dr.; Millî Eğitim Bakanlığı, ahmet.ibrahim05@gmail.com.

“Kimse bana sormayınca biliyorum, birine açıklamaya kalkınca da bilmiyorum” (Uygur, 2005: 9) demesine benzer bir şekilde dilin tanımında kelimelerin kifayetsiz oluşunu dile getirmiştir.

Börekçi’ye göre (2009: 2), “Dil sadece bir iletişim (bildirişim= haberleşme) aracı değil; aynı zamanda bildirişime konu olan düşüncenin üretilmesinde de en önemli araçtır.” Börekçi’nin düşüncenin üretilmesinden kastettiği şey, öncesinde dil öğreniminin olduğu zihinsel süreçtir. Zihinsel süreçten sonra düşüncenin biçimlendirilmesi aşamasına geçilir. Düşüncüyü biçimlendirmede ise “kültür oluşturma” ve “kültür aktarma” söz sahibidir. Dolayısıyla bildirişimde dil - düşünce ve kültür önemli etkenlerdir. Dil ve kültür birbirlerini doğrudan etkileyen ayrılmaz ikilidir. Dil bir milletin kültür değerlerinin başında gelir. “Kültür eserleri dilin belli bir yer ve anda donmuş şekilleridir. Bu bakımdan onların abidelerden farkı yoktur” (Kaplan, 2002: 141). Bir milletin dil ile ifade ettiği yazılı sözlü her şey kültüre dâhildir. Dilini ve kültürünü asırlarca beraber yoğuran her milletin dili, çağlar boyu yaşadığı tarihin özetidir. Bunun için de dil - tarih - kültür söylem çözümlemesinde ayrı düşünülemez. Kültürün bir boyutu olan ve malzemesi de dil olan edebiyatta metinlerin birinci işlevi sanatsallıktır. Sanatçı, kurmaca metnini oluştururken dili düz ve mantıksal biçimde kullanmaz, seçme ve birleştirme yapar. Bunu yaparken de karşıtıklardan / benzerliklerden, edebî sanatlardan, gelenekten, kültürden, kendi yaşam felsefesinden, toplumun hayata bakış açısından yararlanır. Böylelikle ortaya bir bağlam çıkar. Sanatçı bağlamın tutarlı olmasıyla kelime düzeyinden metin düzeyine kadar bağdaşıklık ve bağlaşıklık oluşturur ve ortaya **söylemini** çıkarır.

Yalnızca dille birlikte düşünülebilen ve yalnızca dil olarak mümkün olan (Sözen, 1999) söylemin Batıdaki geçmişi 2000 yıl eskilere uzanır. (Dijk, 1985: 1). 1960’ların¹ başında Barthes, Greimas, Bremond gibi Fransız dilbilimci ve göstergebilimciler, dili toplumsal, kültürel bağlam ve değerler içinde ele almaları söylem kavramına ulaşılmasını kolaylaştırmıştır (Kocaman vd. 2009: 2). Almanya ve öteki Avrupa ülkelerindeki dilbilimcilerin konu ile ilgili yayınları 1970’lerin başında yoğunlaşmıştır. Ülkemizde ise kavram ilk kez dilbilim terimi olarak 1980’lerin başında Berke Vardar’ın “Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri”² sözlüğünde yer bulmuştur. Akademik düzeyde söylemin yaygınlaşması 1980’lerin ortalarında hız kazanmıştır. Ahmet Kocaman 1996 yılında sözcüğün 6 anlamda kullanıldığını tespit etmiştir³. Söylem bir kavram olarak günümüzde de çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bütün bu tanımların ortak noktası günümüzdeki söylem kavramının her türlü dilsel iletişimi belirtmesidir. Söylem; uzamsal, zamansal ve kişiye bağlı değişkenler açısından oluşturulmuş dilsel ve dil dışı

¹ Söylem teriminin ilk kullanıldığı dönem 50’li yıllardır. İlgili kavramı ilk kez bu dönemde (1952) yılında dağılımsal dilbilimin kurucusu Zellig S. Harris kullanır (Günay, 2013: 30).

² Vardar vd. (1980): *Tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce.*

³ bk. Ahmet Kocaman vd. (2009: 5).

yapılardır (Günay, 2013: 26), sözü oluşturan arka plandır; sözden hareketle zihniyeti tespit etmedir. “Üslub-ı beyan aynıyla insan”dır; niyet okuma, satır aralarını okumadır; dil - söz bağımlı anlayabilmedir; düzgüleri, sapmaları ve oyunları metinde tespit edebilmedir. Söylem; söze dökülmüş bir iletinin dilin zihinsel sürecini, kültür oluşturma ve aktarma özelliğini, içeriğini, dile getirenini, amacını, parçalarını, bağlamını, kimi veya kimleri hangi yönde ve nasıl etkilemeye çalışıldığını, dilin hangi imkânlarından nasıl yararlanıldığını ve nasıl bir atmosfer oluşturulduğunu yani tüm boyutlarını ele alır.

Söylem çözümlemesinin nesnesi yazılı, sözlü ve sözsüz içerikte olan metinlerdir (Sözen, 1999), konusu bir kez okuma ile fark edilemeyecek dilsel özdekliliği ya da söylemsel özdekliliği çözümlenmektedir (Günay, 2013: 16). Söylemde amaç ise metnin derin anlamlarını keşfetmektir. Bunun için sözcüklerin ve sözcük türlerinin, cümlelerin ve cümle yapılarının seçimi, birleşimi, benzerlikleri, karşıtlıkları, metnin anlam ve yapısına nasıl katkıda buldukları önemlidir. İşte bunları çözümlenmek; metnin söylemini anlayabilmek, bağlamını açıklığa kavuşturabilmektir. Bütün bunlar aşağıdaki şiirde dilbilim verileri ışığında yapılacaktır.

Âtiyi Karanlık Görerek Azmi Bırakmak

Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...
 Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.
 Dünyâda inanmam, hani görsem de gözümle:
 İmânı olan kimse gebermez bu ölümle.
 Ey dipdiri meyyit, “İki el bir baş içindir”
 Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
 His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
 Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.
 Kurtulmaya azmin niye bilmem ki süreksiz?
 Kendin mi senin, yoksa ümidin mi yüreksiz?
 Âtiyi karanlık görüvermekle apıştın?
 Esbâbi elinden atarak ye'se yapıştın!
 Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan,
 Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
 Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
 Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!
 Herkes gibi dünyâda henüz hakk-ı hayâtın,
 Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?
 Ye's öyle bataktır ki: düşersen boğulursun.
 Ümîde sarıl sımşıkı, seyret ne olursun!
 Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar;
 Me'yûs olan rûhunu, vicdânını bağlar.
 Lânetleme bir ukde-i hâtır ki: çözülmaz...
 En korkulu cânî gibi ye'sin yüzü gülmez!
 Mâdem ki alçaklığı bir, ye's ile şirkin;

Mâdem ki ondan daha mel'un, daha çirkin
 Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i îman,
 Nevmid olarak rahmet-i mev'ûd-u Hudâ'dan,
 Hüsrâna rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;
 Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!
 Evler tünek olmuş, ötüyor bir sürü baykuş...
 Sesler de: 'Vatan tehlikedeymiş... Batıyormuş!
 Lâkin hani, milyonları örten şu yığından,
 Tek kol da yapışsam... demiyor bir tarafından!
 Sâhipsiz olan memleketin batması
 haktır;
 Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.
 Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
 Uğraş ki: telâfi edecek bunca zarar var.
 Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!
 Yok, yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!
 “İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!” deme, yılma.
 Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.

Şiirin 21 beyitten oluşması, her beytin kendi arasında kafiyeli oluşu bizi mesnevi nazım şekline götürüyor. Akif, klasik mesnevilerdeki eğilimin tersine bu mesnevide bir durumu anlatacaktır. Milletın içinde bulunduğu durum “yeis” kavramı ile betimlenecektir. Akif’in bu kavramı anlatmak için seçtiği birinci kaynak, “Ey oğullarım! Gidin Yusuf’u ve kardeşini araştırın. Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez” (Yusuf, 12/87 / DKM, 245.) ayetidir. Ayet-i kerimede Müslüman bir insanın Allah’ın inayetinden ümidini kesmeyeceği, kesenlerin kâfirler olduğu anlatılır. Akif; daha çok, inayeti hak etme üzerinde durur. Allah, yardım edecektir ama Müslümanların bunu hak etmesi lazım. Bu da Müslümanların üzerlerine düşeni yapmasıyla mümkün olacaktır. Müslümanların üzerine düşen şey yeise sebep olan ataletten, uyuşukluktan, miskinlikten, çalışmamaktan, gayretsizlikten kurtulmaktır.

Türk edebiyatında daha çok, Tanzimat Dönemi’nde kullanılmaya başlanılan yeis kavramı devletin ve milletin içinde bulunduğu şartlar gereği XX. yüzyılın en buhranlı konularındandır. Dolayısıyla yeisten bahsetmek neredeyse devrin geleneği olmuştur. Akif’i çağdaşı birçok şair ve yazardan ayıran şeylerden biri yeise, ümitsizliğe, atalete, yan gelip yatmaya karşı çıkışı olmuştur. O Kur’an’dan aldığı ilhamla şiirlerinde bu hastalıklara karşı milletine seslenmiş ve milletini bunlardan kurtarmak için kalemini kullanmıştır. “Süleymaniye Kürsüsü”nde:

*Beni kürsüde görüp va’z edecek sanmayınız;
Dînin ahkâmını zaten fukahanz söyler,*

*Ulemeden değilim şeklime aldanmayınız.
Anlatırlar size bir müşkiliniz varsa eğer.*

*Bana siz âlem-i İslam’ı sorun söyleyeyim;
Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim. der.*

Akif’in, İslam âleminde gördüğu yeis, tembellik, azimsizlik, gayretsizlik bu dünyanın hastalığı olarak teşhis edilmiş ve bunların çözüm yolları anlatılmıştır. Akif’e göre⁴ en büyük tehlike geleceği simsiyah bir gözlükle seyretmek, azmi bırakmak, miskinlik etmek, çalışmadan rızık beklemektir.

⁴ Topçu (2007: 267) yeisi Akif’e çok yakın bir şekilde anlatır:

“Uzağı görebilen gözler, hakikatin şu yanılmaz ihtariyle karşılaşıyor: ati karanlıktır. Vatanın âtisini düşünmek bugünün şaşkın ve haris insanı için bir külfet halindedir. Bu bir rüya bile olmuyor. Uğrunda milyonların can verdiği şu vatan toprağı üzerinde yaşayanlardan âtiyi düşünen tek bir fedaî çıkmıyor. Herkes günlerin alış verişiyle öylesine meşgul, hırslarının pençesinde öylesine yaşıyor ki, yarının endişesi deyince çocuklarına bırakacağı mirastan başka bir şey düşünemiyor. Azametli bir tarihin bin yıl besleyip vücut kazandırdığı ana dâva gözlerden silinmiştir. Bu dâva birlik içinde ruhu yükseltme dâvası idi; bu vatan içinde bütün manasıyla birliğe kavuşan ruhların Allah’a yüceltilmesi dâvası idi. İlk İslam ulularından sonra Osmanoğullarının başardığı bu mukaddes dâva, bugün yerlerde sürünüyor. Birlik her yerde, kentte ve köyde, devlette ve mektepte, evde ve ailede, sanatta ve ahlakta durmadan parçalanmaktadır. Vatanın ruh haritasındaki gözyaşlarını serpenler, onun yarınki hayalini muzdarip tasavvurlarında seyrediyorlar.”

*Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.*

Akif şiirine yeisle başlamak yerine aynı anlama gelen içinde bir bağımlı durum cümlecığı bulunan (*Âtiyi karanlık görerek*) ucu açık bir bağımlı isim cümlecığıyle (*Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...*) başlayacaktır. Bağımlı isim yan cümlesini oluşturan mastar eki (-mak) ise cümleye zamansızlığı yüklüyor. Şair böyle bir başlık seçmekle ve fiil kullanmayarak beyitte anlattığının her dönem geçerli olduğunu hissettiriyor. Bağımlı cümlelerin alt dizede “bu” zamiri ile temsil edilip yüklem oluşturulması ve oluşan bu yüklem “alçak bir ölüm” olarak sunulması şiirde daha sonra anlatılacakların habercisi niteliğinde. Böyle bir tamlama düzgüden sapmanın ilk örneği olarak karşımıza çıkıyor ve bu tamlamada dilin sanat işlevi kendini gösteriyor. Bir bağımlı cümle ile başlayan 2. cümle birinci cümlelerin açıklayıcısı mahiyetinde. Sonraki dizelerde görüleceği üzere şiirin tamamında bu konu işlenecektir. Bu beyit şiirin kapısı hükmündedir.

“Emînim”, “budur”, “ancak” sözcükleri “Âtiyi karanlık görerek azmi bırakma”nın “Alçak bir ölüm”ün ta kendisi olduğunu kuvvetlendirmek için kullanılıyor. Soyut bir kavram olan “ölüm”ün gene soyut bir sıfat olan “alçak” sözcüğü ile tamlama oluşturmak için seçilmesi anlamı kuvvetlendiriyor. “Ancak”ın sadece anlamında zarf olarak kullanımı, ilk iki sözcüğün ek-fiilin geniş zaman çekimiyle beraber kullanılması ve bu zamirinin üzerine gelen ek-fiil (+ç), geniş zaman (-ç), şahıs eki (+ç) ve ihtimal kuvvetlendirme eki /+Dİr/⁵ (bu+ç-ç+ç+dur) ile de şair, inancını göstermektedir. Ayrıca /+Dİr/ ihtimal kuvvetlendirme eki beyte görelilik katıyor. Yeisin sonucunun alçak bir ölümle sonuçlanması şaire göredir. Şair bu tür ifadelerle anlatıdan söyleme geçiyor ve şiire imzasını atıyor. /-(y)ArAk/ zarf-fiil eki Türkçede daha çok bağımlı cümleli durum tümlecine çevirmek için kullanılır (Kara, 1996: 83). Sözeleme öznesi burada bu ekle daha çok sebep işlevini ön plana çıkartıyor. Azmi bırakmanın sebebi atiyi karanlık görmektir. Buradaki bu ek aynı zamanda bağlama işleviyle de kullanılmış (Daşdemir, 200: 140). Bu dizeyi “Âtiyi karanlık görmek ve azmi bırakmak” diye de anlayabiliriz.

*Dünyâda inanmam, hani görsem de gözümle.
İmânı olan kimse gebermez bu ölümle.*

Düşünür “asla”, “katiyen” gibi kelimeleri kullanabilecekken “inanma-” yüklemine zarf olarak “dünya+da” sözcüğünü seçmekle bir sapma ortaya koyuyor. Beyte karşıtlık anlamı katan “hani” edatının seçilmesi sıradan insanın muhatap kabul edildiğini gösteriyor. Düşünür,

⁵ Eski Anadolu Türkçesinde 3. şahısta ek fiil olarak kullanılan tur- fiilinin geniş zaman biçiminden doğan /+Dİr/ (/+dUr/ < dur-ur < tur-ur) eki bugün STT’de işlevini kaybetmiş; üzerine geldiği cümledeki yargıyı kuvvetlendiren ya da ihtimale bağlayan bir cümle üstü / cümle dışı öge değeri kazanmıştır (Daşdemir, 2015: 159). bk. Gemalmaz (2010: 105) Standart Türkiye Türkçesi (STT) İçin Dil Bilgisi Uygulamalarında Kullanılacak İşaret ve Kısaltmalar: +c :ihtimal kuvvetlendirme ek i(copula/koşaç) (/+Dİr/) (ör.: hava / güzel //+ø-ø+ø+//+ø. „ hava / güzel //+ø-ø+ø+//+dir./; [Sen] / çalış-/-miş+//+ø-ø+sın+//+dir./; vb.).

konuşma dilini kullanıyor ve Kurtuluş Savaşı'ndaki gönüllü mesleği olan vaizliğini (Huyugüzel, 1994: 4) konuşturuyor. Şiirde üç kez kullanılan bu edat karşımıza bir söylem belirleyici olarak çıkıyor. Yüklem olarak “öl-” yerine “geber-”in tercih edilmesi şiirin başında yer alan ayet-i kerime ile ilgili bir durumdur. Çünkü şiirin başındaki ayet-i kerimeye göre kâfirden başkası Allah'tan ümidini kesmez. Allah'tan ümidini kesen de kâfir olarak hayatını sonlandırır. “Bu” sözcüğü birinci beyitte zamir olarak kullanılmışken burada sıfat olarak kullanılmış. Bu da şairin tekrardan kaçmak için aynı sözcüğü farklı işlevlerle kullandığını gösteriyor. Dilin uyarı işlevi kullanılarak ötelere imanlı gitmek isteyen birinin yeise düşmemesi gerektiği hatırlatılıyor.

*Ey dipdiri meyyit, “İki el bir baş içindir.”
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!*

“İnsan” şiire bir estetik unsur olarak giriyor. Bir insanın “dipdiri meyyit” olması maddeten canlı, manen ölü olması demektir. Böyle insanların durumunu anlatmak için kurulan tamlama, düzgüden Akif'e geçiş olarak karşımıza çıkıyor. Üstteki beyitlerde geçen “ölüm” ve “gebermek” sözcüklerinden sonra bu sözcüklerle ilgili “meyyit” sözcüğü kullanılarak milletin içinde bulunduğu hâl millete unutturulmamak isteniyor. Akif, “Fatih Kürsüsü”nde de buradaki meyyit yerine “Cenazeden o kadar farkı olmayan canlar” diyerek milletin hâlini tasvir eder.

Davransana (davran-ø+san(<sen)+a)⁶ yüklemdeki /+A/ ünlemi “Ey sen!” anlamında kullanılarak millete sesleniliyor. Buradaki emir kipi kuvvetli istek anlatmaktadır. Bu yüklemle anlattıklarını bir nesrinde şöyle dile getirecektir: Ye's'i, meskeneti, ihtirası, tefrikayı büsbütün atalım, azme, mücahedeye, vahdete sarılalım. Cenâb-ı Kibriyâ hak yolunda mücadele için meydana atılan azim ve iman sahipleriyle beraberdir. Buradaki “vahdet” ile şiirdeki “bir” sözcükleri birbirini tamamlıyor. Davranmanın gerekçesini ise: “Ey cemaat-i müslimin! Düşmanlarımızın bugün bizden istedikleri ne filan vilayet ne filan sancaktır, doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, devletimizdir” (Canım ve Çalık, 2001: 28) cümleleriyle anlatır. “Eller de senin, baş da senindir!” derken aslında milletin kendine ait olan uzuvlardan bile habersiz olduğunu, öz malını bile kullanmadığını / kullanamadığını ifade ediyor. Bunun için de millet “dipdiri meyyit” ifadesi ile anlatılıyor. Hem “el” hem de “baş” diyerek düşünce ve icraat birlikteliği istiyor, vahdet istiyor; tefrika istemiyor. Hem zihin hem de vücut yorulacak. Böylelikle ne düşünce tembelliği ne de beden tembelliği olacak. Baş çalışmazsa köleliğe ses çıkarılmaz, el çalışmazsa da miskinlikten, tembellikten çıkılmaz. Buradaki “bir” “aynı” anlamında olduğu için başı vurguluyor ve akıl kargaşası yaşanmaması gerektiğini öğütüyor.

⁶ Bir tür emir 2. şahıs çekimi. /+sEn/: ekleşmiş ikinci şahıs zamiri, /+A/: ünlem. bk. Gemalmaz (2010: 105) Standart Türkiye Türkçesi (STT) İçin Dil Bilgisi Uygulamalarında Kullanılacak İşaret ve Kısaltmalar: -//+ e :emir /gel-//+ø sen e/ < /gel-//+ø+//+ø+ø sen e/.

Şair bu beyitten itibaren “sen” zamirini kullandığı için dilin çağrı işlevini kullanmaya başlamıştır. Buraya kadar milletin içinde bulunduğu durum tasvir edilmişti. Bu tasvirlerden sonra muhatap belli edilmiştir. Artık muhatap millettir. Muhatap aldığı millete çoğul şahısla seslenmemesinin nedeni milletin bireylerden oluşmasıdır. Bireyler fert fert üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirirse millet de düzelmiş olacaktır. Akif’in insan ve toplum tasarımı ile karşı karşıyayız. Şair, insanı “olan özne” değil “yapan özne, eden özne” (Karaağaç, 2012: 505) olarak tahayyül ediyor ve millî birlik istiyor.

Divan şiiri nazım şeklini kullanan düşünürün divan şairlerinden farkı burada açığa çıkıyor. Divan şairleri kendilerini sevgilinin kulu / kölesi olarak görür, sürekli aşklarından bahseder ve hâllerinden memnundurlar. Bu insanların millî bilince sahip olmak ve kendilerini takip eden insanlara bunları aşlamak gibi, onları “yapan özne, eden özne, etken özne” (Karaağaç, 2012: 505) yapmak gibi dertleri yoktur. Oysa Akif için en hayati meselelerden biri bu bilince sahip olmak ve bu bilinç içinde yaşamaktır. Şair “bülbul” şiirinde aşağıdaki mısralar aracılığıyla divan şairlerini -bülbul yerine koyarak- eleştirir ve onlara sitem eder:

*Eşin var, aşyanın var, baharın var ki beklerdin;
Kıyametler koparmak neydi, ey bülbul, nedir derdin?*

*O zümrüt tahta kondun, bir semâvî saltanat kurdun;
Cihânın yurdu çiğnense hep çiğnenmez senin yurdun.*

*Bugün bir yemyeşil vâdî, yarın bir kıpkızıl gülşen,
Gezersin hânümânın şen, için şen, kâinâtın şen.*

*His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.*

“Yok” sözcüğünün üç defa tekrar edilmesi şiire bir melodi katıyor. Konulan üç nokta⁷ ise olmayanların bunlarla sınırlı olmadığını anlatıyor ve durumun vahametini gözler önüne seriyor. Bu beyitte nazım olarak söylediğini bir nesrinde şu şekilde dile getirir: “Ey Müslümanlar sizde ruhtan, histen eser **yok** mu? Ne zamana kadar bu zillete tahammül edeceksiniz? Lanet o zelilâne hayata ki, sahibini dünyada sefil, ahrette rezil eder” (Canım, Çalık, 2001: 34). Böyle bir durumu yaşayan insanların da leş kesilmesi doğaldır. Şair hayret veriyorsun bana sen böyle değildin derken /-(I)yor/ eki ile bugünkü hâli, /-DI/ eki ile eskiden böyle olmadığını, bu durumun geçici olduğunu anlatıyor. Ben - sen zıtlığı da iki dünya arasındaki farkı ortaya koyuyor. “Leş kesilmek” deyimini Akif’e ait bir sapma olarak karşımıza çıkarıyor. Bir başka şiirde:

*Ey millet uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslam’ı da “batsın” diye tutmuş yediyorsun!*

⁷ Şiirin Müşerref Özdemir tarafından yapılan tıpkıbasımında (2011) üç noktalar yerine yan yana iki nokta vardır.

Allah'tan utan! Bari bırak dini elinden...

Gir leş gibi topraklara kendin gireceksen! (Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, 2006: 73, 71) diyerek aslında millete bakışını özetliyor.

Kurtulmaya azmin niye bilmem ki süreksiz?

Kendin mi senin, yoksa ümidin mi yüreksiz?

Fiil kullanılmaması kurtulmak için ortaya konan azimsizliği isimleştirerek kavramlaştırıyor ve tasvir ediyor. Yüreksizliğin kaynağı sorgulanırken dönüşlülük zamirinin kullanılması karşıda bir şeyler arandığının işareti. Niye soru zarfı ile de azimsizliğin sebebi sorgulanıyor. Kurtulmaya azmin niye bilmem ki “süreksiz” derken ise ümidini bütün bütün yitirmedigini anlatıyor. “Bilmem” diyerek seni içine düştüğün bu maraz hâlden nasıl kurtaracağımı bilmiyorum ve senin için çare arıyorum demekten ziyade tecahül-i arifâne sanatı yapıyor. Şair aslında diğer beyitlerde bilmem dediği şeyleri anlatıyor. “Sen” zamirini kullanmaya devam ediyor. İki defa kullandığı yokluk hâli eki “-sIz” ile de azmin yokluğunu daha çok vurguluyor. Bir başka şiirde ise azim yokluğundan kaynaklanan ataletin sonucunu şu şekilde anlatır:

Ataletin o mülevves teressübatı bütün!

Nümune işte biziz görmek isteyen görsün!

Âtiyi karanlık görüvermekle apıştın!

Esbâbı elinden atarak ye'se yapıştın!

/-mAk+IA/ ve /-(y)ArAk/ iki farklı zarf - fiil ekleri olmasına rağmen ikisi de sebep işlevi ile kullanılmış. “Apıştın” ve “yese yapıştın” yüklemelerinin ikisinin de sebep yan cümleleri ile tamamlanması, sebep - sonuç ilişkisini gösteriyor. Esbap yaşanan an için aslında birer çaredir. Millet bu çareyi dâhi kendi eliyle imha etmiştir. İki dizede de olumlu hiçbir eylemin, cümlelerin olmayışı şairin ruh hâlini anlatıyor. Dile ait olan “apış-” fiilini söze çeviren şair halk diline aşına olduğunu da gösteriyor. Apışan bir insan, donup kaldığı için hiçbir şey yapamaz. Burada da kendinden bir şey beklenmeyen / apışan insan, bir anda bütün sebeplerden elini çekmiş ve ümitsizliğe düşmüştür. /-(y)I ver-/ tasvirî fiili ile “gör-” fiiline tezlik anlamı katılarak gerçeği, hakikat saydığın; araştırmadığın; incelemediğin; tarihe ve olayların arka planına bakmadığın için felç yaşadın diyor. Millet bunları yapsaydı sonuç böyle olmayacaktı, üst beyitteki süreksizliği devam ettirmeyecekti. İlk dizede zarf olarak kullanılan “karanlık” sözcüğü yine “gör-” fiili ile beraber aynı türde kullanılıyor ve birleşik fiil oluşturuyor. Böylelikle yeisin sebep olduğu görme şekli unutturulmuyor.

Karşında ziyâ yoksa, sağından ya solundan

Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.

Bu beyitte azmin her şeyin üzerinde olduğu vurgulanıyor. “Sağından ya solundan” ve “tek bir ışık olsun buluver” aslında bir cümledir ama Akif buraya kadar ilk defa iki farklı dizede tek bir cümle kullanıyor. Dilin çağrı işlevi kendini kuvvetli bir şekilde hissettiriyor. “Kalma

yolundan”, derken de hiçbir sebeple geriye dönmemesi gerektiğini belirtiyor. İkinci kez kullandığı /-(y)I ver-/ tasviri fiili ile de mademki apışmakta acele ettin şimdi de kurtulmakta acele et diyor. “Tek bir ışık olsun” derken de yetinme anlamı verilerek yetinme tümleci (Metin, 2010: 184) oluşturuluyor. Bu ziya / ışık aydınlanma ışığıdır. Bir tane bile olan ışık, toplumun aydınlanması için yeterlidir. Bu ışığı bir başka şiirinde şöyle anlatır:

*Bu cihetten hani oğlum hiç yılmasın gözünüz;
Sade garbın yalnız ilmîne dönsün yüzünüz
O çocuklarla beraber yalnız gece gündüz didinin
Gidin üç yüz senelik ilmi tez elden edinin
Alınız ilmîni garbın alınız sanatını
Veriniz hem de mesâinize son sūra'tini
İyi hatırda tutun ettiğim ihtarı demin
Bütün etvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için
Kendi mâhiyyet-i rûhiyyeniz olsun kılavuz
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selamet onsuz (Canım ve Çalık, 2001: 125).*

Şair “sağ-sol” ve “karşı” zıtlığını kullanıyor. Karşıda olan ışık için zahmete gerek yoktur. Işık karşıda olmadığı zaman ise sağdan veya soldan ışık bulmak zahmet gerektirecektir. Bu ışığı bulmak için de acele edilmelidir. Şu dizede de çalışmanın “beka”yı getireceğini söyler:

*Bekayı hak tanyan sa'yi bir vazife bilir;
Çalış çalış ki beka sa'y olursa hak edilir.
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!*

Üstte anlatılanları bir adım ileriye götüren bir beyit. Yukarıda ziyanın bir şekilde bulunması gerektiği anlatılmıştı. Burada ise buluver yerine “halk etmelisin” yüklemi ve iki kez “halk” kelimesi kullanılıyor. Halk etmek yaratmaktır. Akif’in vurguladığı şey ise işin mutlaka yapılması gerektiğidir. İnsan Allah tarafından yaratıldığı için ona ait birçok vasfı da taşır. Yaratıcı külli iradeye sahipse insan da cüzi iradeye sahiptir. Dolayısıyla insan çok şey yapabilir. Yeter ki azmetsin. “Elleri böğründe yatan”, “şaşkın adam” ve “halk et-” karşıtlıkları paradigmayı oluşturuyor. Elleri böğründe yatmak tembelliği anlatırken, şaşkın⁸ olmak zihin kargaşasını ifade ediyor. Milleti temsil eden bu adam hem tembeldir hem de ne yapacağını bilemeyecek kadar acizdir. Elleri böğründe yatmak, leş kesilmek gibi Akif’e mahsus bir deyimdir. Bu da Akif’in dili söze dönüştürdüğünün göstergesidir. /+sA/ varsayım işleviyle kullanılarak bağımlı cümle oluşturmuş. “Ey” ünlemi dilin çağrı işlevini kuvvetlendiriyor.

*Herkes gibi dünyâda henüz hakk-i hayâtın
Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?*

⁸ TDK, Türkçe Sözlük (2011), şaşkın sf. 1. Düşünceleri dağılmış, karışmış, ne yapacağını bilemez duruma gelmiş. 2. Akılsız, sersem, budala.

Yine tamamen isimlerden kurulu bir cümle ile karşı karşıyayız. Bu beyit zarf yan cümlesinden ve “hani” yükleminden (hani+ç-ç+ç) oluşmaktadır. “Henüz” zarfı çok geç kalınmadığını ama biraz sonra iş işten geçeceğini anlatır. Şair, “His yok, hareket yok, acı yok... Karşında ziyâ yoksa; yok, yok!” diye altı yerde yok derken, “Alçak bir ölüm varsa, Uğraş ki: telâfi edecek bunca zarar var. Herkes gibi dünyâda henüz hakk-i hayâtın varken” derken sadece üç yerde “var” demektedir. Bu üç yerde de ikisinin öznesi “Alçak bir ölüm ve telâfi edecek bunca zarar”dır. Yani olumsuzdur⁹. Şaire göre milletin sadece hayat hakkı vardır. O da henüz vardır, azimde sebat gösterilmezse her an kaybedilebilir. Herkes dediği Batılı insanlardan

*Heriflerin hani dünya kadar bedâyii var
Ulûmu var, edebiyatı var, sanayi var”*

diye söz eder ve iki dünya arasındaki karşıtlığı ortaya koyar. Milletin de bütün milletler gibi yaşama hakkı vardır. Yalnız millette bütün milletlerde olduğu gibi azimde sebat yoktur. Diğer milletleri şu şekilde anlatır:

*Nasıl yekpare milletler var etrafında seyret
Nasıl tevhîd-i ahenk ediyorlar ibret al ibret (Canım ve Çalık, 2001: 114).*

İşte Akif’i üzen budur. Burada “herkes” ve “millet” karşıtlığı vardır. Herkes üzerine düşeni yaparken millet yapmamaktadır. “Dünyada” sözcüğü yukarıda zarf olarak kullanılmışken burada yan cümlelerin yer tümleci olarak kullanılmış. Bu da gösteriyor ki, “karanlık” sözcüğünde olduğu gibi şair aynı kelimeyi, aynı işlevde kullanmıyor; bir fark oluşturuyor. “Gibi” edatı ise iki alt beyitte kullanıldığı gibi burada da benzerlik işleviyle kullanılmış.

*Ye’s öyle batakıdır ki; düşersen boğulursun.
Ümide sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!*

Ümit ve yeis karşıtlığı anlatılıyor. Yeisi bataklığa benzettiği için soyuttan somuta geçerek somutlama yapmıştır. İlk defa “ki” bağlacını kullanan şair geleneğe uyduğunu göstermiştir. Ümide sarılmak gene Akif’e ait bir ifade olarak karşımıza çıkıyor. Soyut bir şeye sarılmakla gene somutlama yapmış. Bu somutlamalar söze ait unsur olarak kendini gösteriyor. /+sA/’yı zamanda eşitlik bağımlı cümlesi olarak kullanmaya devam eden şair bu sefer üst dil işlevini kullanıyor ve yeisi bataklığa benzeterek tarif ediyor. “Öyle” sıfatını kullanarak bataklıği tasvir ediyor. “Öyle”den kastı düşersen boğulacağın bir bataklık olmasıdır. Çünkü insan her bataklıkta boğulmaz. Tecrit sanatını millet için kullanıyor. Milletin önce ümide sımsıkı sarılması, sonra başka biriymiş gibi gelecekte olacağı hâli seyretmesi isteniyor.

*Azmiyle, ümidiyle yaşar hep yaşayanlar;
Me’yûs olan rûhunu, vicdânını bağlar.*

⁹ Olumsuzluktan kastımız duyusal olumsuzluktur.

İlk dizede, yukardaki beytin ilk dizesinin tersi anlatılıyor. Orada boğulmaktan bahsedilirken burada yaşamaktan bahsediliyor. Yaşamamanın şartı ise azim ve ümit sahibi olmaktır. Beyitlerin birinci ve ikinci dizeleri arasında karşıtlık yapılıyor. Yukarıdaki beytin ikinci dizesinin aksine yeisle bütünleşerek me'yus olan insan, ruhunu ve vicdanını bağlayacaktır. Üst beyitteki yeis ile buradaki “me'yus”¹⁰ birbirini tamamlıyor. İlk dizenin öznesinin çoğul, ikinci dizenin öznesinin ise tekil olması bir farkı dikkatimize sunuyor: Yaşayanlar derken bir birliktelik havası hissediliyor. Bu birliktelik havasını veren şey azim ve ümittir. Meyûs olanlarda ise birliktelik olamayacağı kesindir. “Hep” tüm yerine kullanılmış bir sıfattır. Yaşayan herkesin azim ve ümitle yaşadığını anlatıyor. Mehmet Akif'in diğer şiirlerinde görmediğimiz bir özellik karşımıza çıkıyor. Bu iki beyte yan cümlelerle (**hep yaşayanlar, me'yûs olan**) dörtlük havası katılmış.

*Lânetleme bir ukde-i hâtır ki: çözülmaz...
En korkulu cânî gibi ye'sin yüzü gülmez!*

Me'yus olan bir insan hayattan herhangi bir şey beklemediği için mutlu olamayacaktır. Böyle bir insanın yapacağı şey ise her şeyi lanetlemek olacaktır. Lanetlemeden başka bir şey düşünmeyen insanın ise akli çözülmeyecek şekilde bağlanacaktır. Soyut olan yeis yüzle beraber kullanılarak müşahhaslaştırılıyor / somutlaştırılıyor. Müşahhaslaştırılan bu yüz bir caninin yüzüne benzetiliyor. Bu cani sıradan bir cani değil, en korkulu canidir. “En” üstünlük belirteci olarak kullanıldığı için zarf tamlaması¹¹ oluşturarak sıfat görevinde kullanılmış (Börekçi, 2009: 112). Bütün unsurları kullanılarak yapılan tam benzetme sıra dışı bir bağdaştırma olarak karşımıza çıkıyor. Yüklemlerin geniş zaman kipinde olması yargıları genelleştiriyor. “Ukde-i hâtır” tamlaması ve “ki” bağlacı şairin geleneği devam ettirdiğini gösteriyor.

*Mâdem ki alçaklığı bir, ye's ile şirkin;
Mâdem ki ondan daha mel'un daha çirkin
Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i îman,
Nevmid olarak rahmet-i mev'ûd-u Hudâ'dan,
Hüsrâna rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!*

Hak katındaki büyük günahlardan şirk, Allah'a ortak koşma; küfür ise Allah'ı tanımamadır. Allah'a ortak koşan müşrik, Allah'ı tanımayan ise kâfirdir. Akif'e göre, Allah'ın rahmetinden ümidini kâfirler kestiği için şirk ile yeisin alçaklığı eşittir. İlk beyitte yeis “alçak bir ölüm”e benzetilmişti. Burada alçaklık, yeis ve şirkin ortak niteliği olarak seçilmiş. Alçaklığı ve bir kelimeleri art arda kullanılarak özne vurgulanmış. Bu farklı vurgulama yöntemi de farklı bir sapma olarak gözüküyor. İkinci dizede yeis yerine uzaklığı anlatan “o” zamiri tercih edilmiş.

¹⁰ Devellioğlu (2001: 639-1160) me'yus: yeise düşmüş, ümidi kesilmiş, ümitsiz; ye's: ümitsizlik, elem, keder.

¹¹ bk. Efendioğlu. (2010). *Zarf Tamlaması*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2008/II, Ankara: TDK yay.

Bunun sebebi bu kavramın şaire uzak olması, şairin bu kavramı sevmemesi hatta ondan nefret etmesidir. Yeisi Allah'a inanlar için en melun, en çirkin bir günah olarak gören bir insanın – kendisi de bu grupta olduğundan- onu anlatmak için kendine en uzak olan zamiri seçmesi gayet tabiidir. İki defa tekrarlanan “mademki” bağlacı ile yesin alçaklığı ve günah boyutu vurgulanıyor.

Burada kafiyeye yönüyle üç beyitten bahsedilse bile anlam bütünlüğü iki üçlükten oluşuyor. Birinci ve ikinci üçlüğün öznesi “Ey unsur-i iman!”dır. Şair dilin çağrı işlevine devam ediyor ve inanlardan ümitsizliğe düşmeyerek hüsrana rıza vermemelerini istiyor. Çünkü “nevmid ol-” hüsrana rıza vermektir, bu ise tembelliği getirecektir. Tembellik sadece tembelliği yapanları vurmayacak, bu insanların çocuklarını da vuracaktır. Burada üç kez emir kipini kullanması uyarının ehemmiyetini gösteriyor. Düşünür, evladın anne - baba nezdindeki değerini bildiği için, o günün insanından “bile” edatı ile hiç değilse evlatlarını düşünmelerini istemektedir. Çünkü kendisinden vazgeçen bir insanı, harekete geçirmenin tek yolu ona en çok sevdiği varlıkların tehlikede olduğunu göstermektir. Şair bir başka beytinde ise hüsrana ve yeis kavramlarını yine beraber kullanır:

*Ye'sin sonu yoktur, ona bir kere düşersen
Hüsrana düşersen çıkmazsın ebediyen!*

Akif, insanlar çalışmadığı için insanlara çalış diyerek dilin çağrı işlevini kullanmaya devam etmektedir. Çalışmak şiirde -Akif'in diğer şiirlerinde olduğu gibi- bir estetik unsur olarak kullanılıyor.

*Leyse li linsâni illâ mâ se'a"¹² derken Huda;
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha*

diyerek de Yüce Yaratıcının bile insana çalışmasının karşılığında başka bir şey vermeyeceğini söylüyor. Bu insanlara “Fatih Kürsüsünde” de seslenmektedir:

*Dolaş da yırtıcı aslan kesil be hep miskin!
Niçin yatıp kötürüm tilki olmak istersin?
Elin kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak!
Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak.”
Evler tünek olmuş, ötüyor bir sürü baykuş...
Sesler de: Vatan tehlikedeymiş... Batıyormuş!*

/-mİş/ eki ile birinci yüklemde sonradan fark etme, üçüncü ve dördüncü yüklemde ise başkalarından duyma anlamı verilmiştir. Başka insanlar için “sesler” sözcüğünün seçilmesi sayısal çokluğu ve bulanıklığı anlatmak içindir. Ayrıca insanların bir araya gelerek tek bir ses bile olamadıkları herkesin kendi başına hareket ettiği anlatılır. Evlerin tüneğe, dışarıdakilerin ise

¹² İnsan için ancak çalıştığı vardır. DKM, 526: Necm, 53 / 39.

baykuşa benzetilmesi son derece manidardır. Çünkü: hayvanlar tünekte sadece uyur, dinlenir, başka bir iş yapmaz. Baykuş benzetmesinin sebebi ise baykuşun uğursuz olmasıdır¹³. Sürekli “Vatan tehlikeydeymiş... Batıyormuş!” diyen insanların baykuştan farkı yoktur. Böylelikle Akif’in söyleminin kültürel bağlamdan da geldiğini görüyoruz. Kültürümüzde baykuş habercidir ama uğursuz bir habercidir, ölüm habercisidir. Burada dilin uyarı işlevini kullanıyor ve bu insanların peşinden gidilmemesini salık veriyor. Çünkü baykuşlar mamurelerde olmaz, harabelerde olur ve yaşamlarını oralarda sürdürür. Bu tip insanların da güzel insanların içinde olamayacağı anlatılıyor.

*Lâkin, hani, milyonları örten şu yığından,
Tek kol da yapışsam demiyor bir tarafından!*

Üçüncü kez kullanılan “hani” ile sorgulama ve hatırlatma yapılıyor. Şair bu sözcüğü her kullanımında bir zıtlığı vurguluyor. Bu zıtlık sayısal çokluğa rağmen “öz”ün olmayışıdır. Tek kol ve milyonları örten yığın, zıtlıklar paradigmasını oluşturuyor. Diğer taraftan düşünür “hani” ile milletin geçmişine giderek önceden insanımızın millet olduğunu “yığın” olmadığını hatırlatıyor (Börekçi, 2009: 145). Üstteki beyitlerde millet için “meyyit, leş, yüreksiz” ifadelerini yakıştıran Akif burada şuursuzluk anlatan “yığın” sözcüğünü kullanıyor. Çünkü şaire göre millet içinde bulunduğu feci durumu kavrama yetisinden mahrumdur. Böyle bir millete “Uyan” şiirinde:

*Masiva bir şey midir?
Boş durmuyor Halık bile;
Bak tecelli eyliyor,
Bin şe'n-i gûnâgûn ile.*

diyerek Allah’ın dışındaki varlıkların çalıştığını boş durmadığını, Yaratıcı’nın dâhi ihtiyacı yokken çalıştığını söyler. Diğer taraftan da milletin hâlini buradaki beyit ile tasvir eder.

*Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.*

Mesnevilerde beyit bütünlüğü vardır. Akif mesnevi nazım şeklini kullanırken geleneğe uyuyor. Diğer taraftan beyitler arası konu bütünlüğünü sağlayarak kendi üslubunu ortaya koyuyor ve âdeta kendine ait nazım şekli oluşturuyor. Manzum anlatı diyebileceğimiz bu yapıda dili söze çeviriyor.

“Milyonları örten yığından” “tek bir kol” çıkmadığı için bu memleket sahipsizdir. Sahipsiz olan memleketin de batması kesindir. Ama kesin demiyor. “Haktır” derken Allah sahipsiz olan memleketi batırır, diyor ve ilahi gazaba karşı milleti uyarıyor. Bu gazaba uğramamak için vatana sahip çıkmanın şart olduğunu söylüyor. “Sen” öznesinden kasıt bütün zamanlardaki insanımızdır. Bu beyit çağlar aşan bir beyittir, genel bir kaidedir. Yeisten

¹³ TDK, Türkçe Sözlük (2011: 287) Baykuş gibi: uğursuz olduğuna inanılan [kimse].

bahsederken “o” zamirini kullanan şair vatandan bahsederken “bu” zamirini kullanıyor. Sebep sevmeye ve nefret etmedir. “Sahipsiz ol-“ ve “sahip ol-” arasındaki tezatla vatanın durumu, ortada kalmışlığı gözler önüne seriliyor. /-sA/ eki burada şiirdeki zamanda eşitlik, varsayım görevlerinden sonra şart işleviyle bağımlı cümle yapmıştır.

*Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki: telâfi edecek bunca zarar var!*

“Çünkü” bağlacı ile “Uğraş **ki** telâfi edecek bunca zarar var.” ifadesindeki “ki” bağlacı aynı işlevdedir. Sebep işlevi için iki farklı bağlacın kullanılması benzerliklerden oluşturulan paradigmayı ortaya koyuyor. Birinci dizede peş peşe gelen “k” ler aliterasyon yapıyor. Akif seslendiği insanlardan gayret bekliyor. Feryat etmeyi kullanarak da baykuş simgesini unutturmuyor ve kendine gel diyerek bu hâlin onun daimi hâli olmadığını anlatıyor. “Geçinme Belası” şiirinde de feryat etmekten başka bir iş yapmayan / baykuşluk yapan insanları anlatır:

*Yer çalışsın gök çalışsın, sen sıkılmazsan otur.
Bunların hakkında bir bahanen var mı? Dur.*

*Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!
Yok, yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır.*

Derken kullandığı edilgen çatı ve şart ekinin kullanılması şairin vatanın feryat ile kurtulacağına inanmadığının göstergesidir. “Yok yok hele azmindeki zincirleri bir kır!” derken de “yok yok” ikilemesi inançsızlığını daha da kuvvetlendiriyor ve reddetme anlamını yüklüyor. “Yok” sözcüğünün burada olduğu gibi şiirin tamamında iki yer hariç tek başına kullanılmayışi müzikal bir unsur olarak kendini gösteriyor. Azimdeki zincirlerden kasıt yeistir. Böylece yine soyut olan yeisi somutlaştırıyor. Üst beyitte “feryadı bırak” demişti burada ise “Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!” diyor. Demek ki millet halen feryat etmeye devam ediyor. Bir başka şiirinde şair feryat etmenin anlamsız olduğunu yeisten (azimdeki zincirlerden) kurtulmanın önemini şöyle anlatır:

*Bırakın mâtemi yâhu! Bırakın feryâdı;
Ağlamak faide verseydi, babam kalkardı!*

*Gözyaşından ne çıkarmış? Neye ter dökmediniz?
Bari müstakbeli kurtarmaya bir azm ediniz.*

*Ye'se hiç düşmeyecek zerrece imanı olan
Sade siz derdi bulun, kolaydır derman!*

*“İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!” deme, yılma.
Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma.*

İki cümleyi (İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!) deme yüklemine nesnesi olarak kullanarak iç içe birleşik cümleyi tercih ediyor. “Yok” sözcüğü üstteki beyitte ünlem olarak kullanılmışken bu beyitte cümlecğin (Sebâtın sonu **yoktur!**) yüklemi olarak kullanılmış. Daha çok bilimsel

yazılarda gördüğümüz ek-fiil (+ç), geniş zaman (-ç), şahıs eki (+ç) ile yüklem oluşturulduktan sonra ihtimali kuvvetlendirme eki /+Dir/'ın (yok+ç-ç+ç+tur) getirilmesi ise genel kaideyi ortaya koyuyor. Bu genel kaide bir seyyie yoktur sana derken de aynı amaçla kullanılmıştır. Böylelikle Akif'in zıtlıkların yanında -zıtlıklar kadar olmasa da- benzerliklerden de yararlandığını görüyoruz.

Şairin pozitivist yanı dikkat çekiyor. Düşünür, şiirin tamamında çalışmanın / gayret etmenin / üretmenin / yeisten uzak durmanın önemi üzerinde duruyor. Ayrıca bu kavramlar genel / geçer kavramlar olduğu için şairin hümanist yanı da kendini gösteriyor. “Deme” ve “yılma” yüklemelerinin art arda kullanılarak fiilimsilerin tercih edilmeyişi şairin konuşma dilini ve anlaşılabilirliği önemseydiğini gösteriyor. Zaten kendisi de “Sözüm hakikat olsun odun gibi olsun.” derken bunu kasteder.

Ey millet-i merhume, sakın ye'se kapılma. Cümlesindeki millet-i merhume ölmüş millet değil, acınacak millettir. Bu millet eğer yeise düşerse o zaman ölecektir. Milletin millet olma özelliği ölmüştür. Kendisi, şaire ait ifade ile “dipdiri”dir ama ruhen kötürümdür. İsm-i mef'ul kalıbında olan “merhum” edilgenlik anlatır (Timurtaş, 2008: 140). Şair bu edilgenlikten kurtulmak için de rahmet istemektedir.

*Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz!
Gelmişiz dünyâya milliyet nedir öğrenmişiz!*

*Kapkaranlıkken bütün âfâkı insâniyyetin,
Nûr olup fişkırmişiz tâ sînesinden zulmetin.* Derken de geçmişe duyduğu özlemi anlatır.

Sonuç

Ülkemizde özellikle siyasal bilimler ve medya araştırmalarında kullanılan söylem çözümlemesinin metin çalışmalarında kullanılması bu alana daha derin ve farklı bir bakış açısı getirebilir. Metinlerin daha bilimsel ve teknik yöntemlerle ele alınmasını sağlayabilir.

Söylemin betimlenmesi ile ilgili çok sayıda değişik kuramlar mevcuttur. Hepsinin gelecekte kullanılır olması yani kalıcı olması düşünülmaz. Günümüzdeki yaklaşımlar açısından da birçok bilim dalının kesişim noktasında gelişen söylem çözümlemesinin ne olduğu konusunda karmaşa vardır. Günümüzdeki söylem kavramı tümcelerle oluşmuş ve tümceyi aşan her türlü dilsel iletişimi, gerçek bir bağlam içinde dilin bireysel kullanımını belirtir. Söylem çözümlemesi de dilbilim verileri ışığında her türlü dilsel etkinliğin betimlenmesi, işlevlerinin ortaya konulması işidir. “Âtiyi Karanlık Görerek Azmi Bırakmak...” şiiri bu bağlamda değerlendirilmiş, şiirde kullanılan sözcük türleri ve kiplerden hareketle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Genel fiiller (Börekçi, 2009: 146): (10) *yok*_[7]¹⁴, *var*_[3]

Oluş fiilleri: (17) *apış-*, *batma-*, *boğul-*, *çözül-*, *geber-*, *imâni ol-*, *leş kesil-*, *me'yus ol-*, *nevmid ol-*, *ol*_[2], *sahipsiz ol-*, *tünek ol-*, *yan-*, *ye'se kapıl-*, *yolda kal-*, *yüzü gülme-*.

Kılış fiilleri: (29) *bağla-*, *bat*_[2], *bırak*_[2], *bilme-*, *bul-*, *çalış-*, *davran-*, *de-*, *dünyâda gör-*, *halk et-*, *haykır-*, *hayret ver-*, *inanma-*, *seyret-*, *kalk-*, *kalmama-*, *kendine gel-*, *öt-*, *rıza ver-*, *sâhip olma-*, *sarıl-*, *uğraş-*, *yak-*, *yapış-*, *yaşa-*, *ye'se yapış-*, *yıl-*.

İsimler: (81) *âti*_[2], *azm*_[5], *baş*_[2], *el*_[3], *feryâd*_[2], *unsur-îmân*, *îmân*, *acı*, *adam*, *alçaklık*, *âlem*, *batak*, *baykuş*, *bir*, *böğür*, *câni*, *dar*, *dünyâ*, *emîn*, *ev*, *evlâd*, *göz*, *hak*, *hakk-i hayât*, *hareket*, *his*, *hüsrân*, *ışık*, *iş*, *karşı*_[2], *kol*, *lânetleme*, *memleket*, *me'mûl*, *meyyit*, *millet-i merhume*, *milyonlar*, *nevmî*, *ölüm*_[2], *rahmet-i mev'ûd-u Hudâ*, *rûh*, *sağ*, *sebât*_[2], *ses*, *seyyie*, *sol*, *son*, *şirk*, *taraf*, *tehlike*, *ukde-i hâtır*, *ümid*_[3], *vatan*_[2], *vicdân*, *yeis*_[5], *yaşayanlar*, *yığın*, *zarar*, *zaman*, *zincir*, *ziyâ*_[2].

İsim Bağımlı Cümlesi ile İsim Yapılanlar: (3) *Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak*, *feryat ile kurtulma*, *batma*.

Zarflar: (9) *karanlık*_[2], *daha*_[2], *henüz*, *niye*, *en*, *sımsıkı*, *böyle*.

Zarf Bağımlı Cümlesi ile Zarf Yapılanlar: (13) *Atiyi karanlık görerek*, *alçak bir ölüm varsa*, *görsem*, *atiyi karanlık görüvermekle*, *esbâbı elinden atarak*, *âlemde ziya kalmasa*, *düşersen*, *herkes gibi dünyada henüz hakk-ı hayatın varken*, *kendin yanacaksan bile*, *karşında ziya yoksa*, *nevmid olarak*, *sen sahip olursan*, *feryad ile kurtulması me'mul ise*.

Sıfatlar: (26) *alçak*, *azmindeki*, *bir*_[7], *bu*_[2], *bunca*, *çirkin*, *dipdiri*, *hep*, *iki*, *korkulu*, *mel'un*, *öyle*, *süreksiz*, *sürü*, *şaşkın*, *şu*, *tek*_[2] *yüreksiz*.

Sıfat Bağımlı Cümlesi ile Sıfat Yapılanlar: (6) *imanı olan*, *me'yûs olan*, *milyonları örten*, *sâhipsiz olan*, *ey elleri böğründe yatan*, *telâfi edecek*.

Zamirler: (17) *ben*, *bu*, *hani*_[3], *herkes*_[2], *kendin*, *kendine*, *kimse*, *ne*, *o*, *sen*_[5].

Edatlar ve ünlemler: (22) */ancak/*, */bile/*, */dA/*_[5], */ey/*_[3], */gibi/*_[2], */hele/*, */lâkin/*, */mâdem ki/*_[2], */mİ/*, */sakın/*, */tek/*, */ya...ya/*, *yoksa/*_[2].

Kullanılan kipler: geniş zaman_[18], emir_[15], görülen geçmiş zaman_[4], şimdiki zaman_[3], rivayet_[2], gelecek zaman_[1], gereklilik_[1].

Bütün bunlardan hareketle şunlar söylenebilir:

¹⁴ Köşeli parantez içindeki sayılar sözcüğün kaç kez kullanıldığını gösterir. Köşeli parantez olmayanlar ise birer kez kullanılmıştır.

1. En çok tekrarlanan “yok” genel fiili azmin, çalışmanın, gayretin olmadığını anlatmak için seçilmiştir. Üç kez kullanılan “var” genel fiili ise iki yerde olumsuzdur. Bütün oluş fiillerinin ve “yeis_[5], nevmî, hüsrân, ölüm_[2], meyyit şirk, seyyie, yığın, alçaklık, acı, zarar, cânî, tehlike, bataklık, millet-i merhûme, baykuş, feryâd, lânetleme” gibi sözcüklerin olumsuz olması milletin içinde bulunduğu durumun kötü olduğunu anlatmak içindir. Şair karamsardır.

2. 21 dizenin 5 tanesinde sadece ismin kullanılması ve şiirin genelinde 53 fiile karşılık 87 tane ismin ve toplamda 74 tane isim bağımlı cümlesinin, sıfat bağımlı cümlesinin, zarf bağımlı cümlesinin, sıfatın, zarfın, zamirin kullanılması şiirdeki isim ve isim soylu sözcüklerin çokluğunu gösteriyor. Bu da bir durumun anlatıldığının işaretidir.

3. Akif’in görülen geçmiş zaman ekini 4; şimdiki zaman ekini: 3; rivayet ekini: 2; gelecek zaman ekini: 1; gereklilik ekini: 1 defa kullanmasına karşılık geniş zaman ekini 18 kere kullanması bir hikâye anlatmadığını her zaman yaşanabilecek bir durumu anlattığını gösterir. İstek eki /-sA/ hiç kullanılmamışken, emir kipinin 15 kez kullanımı hitap edilen insanlardan çok kuvvetli bir şekilde bir şeyler istendiğinin / beklendiğinin göstergesidir.

4. Şiirin ilk dizesi “Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak...”ı ve son dizesi “Ey millet-i merhûme, sakın ye’se kapılma”yı aldığımız zaman ilk dizenin ikinci dizedeki yeis kavramı için kullanıldığı görülecektir. Bu da metnin tutarlı bir metin olduğuna işaret eder. Şiir aynı zamanda bütün dizeleriyle bir bütünlük içermektedir. Mesnevi nazım tarzıyla yazılmış bir şiirde böyle bir durum Akif’in divan edebiyatı nazım şeklini kendine mahsus bir tarzda kullandığını gösterir.

5. İsim bağımlı cümlesi üç, sıfat bağımlı cümlesi altıyken zarf bağımlı cümlesinin on üç olması yeis durumunun tasvir edilmesindedir.

6. 17 zamirden beşinin “sen” ve ikisinin dönüşlülük zamiri olması dilin çağrı işlevinin ağır bastığını gösterir.

Kaynaklar

- AKSAN, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- BÖREKÇİ, M. (2009). *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*. Erzurum: Zafer Ofset.
- CANIM, R. ve ÇALIK, E. (2001). *Mehmet Akif ve İstiklal Marşı*. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- DAŞDEMİR, M. (2000). *Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2015). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal - İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Fenomen Yay.
- DEMİR, N. ve YILMAZ, E. (2006). *Türk Dili El Kitabı*. (3. Basım). Ankara: Grafiker Yayınları.

- DEVELLİOĞLU, F. (2001). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (18. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİJK, V. T. (1985). *Handbook of Discourse Analysis* (Anlambilimsel Söylem Çözümlemesi El Kitabı).
- DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI. (2014). *Kur'an Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- EFENDİOĞLU, S. (2010). *Zarf Tamlaması*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2008 / II, Ankara: TDK Yayınları.
- ERGİN, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım, Yayın, Tanıtım.
- GEMALMAZ, E. (2010). *Türkçenin Derin Yapısı*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- GÖKÇEK, F. (2006). Mehmet Akif'te Millet Kavramı. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 73, 71.
- GÜNAY, V. D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim A.Ş.
- HUYUGÜZEL, Ö. F. ve GÖKÇEK, F. (1994). *Mehmet Akif Ersoy Safahat*. İstanbul: Feza Gazetecilik, 1, IV.
- KAPLAN, M. (2002). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARA, F. (1996). *Sait Faik'in Kısa Hikâyelerinde Söz Dizimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARAAĞAÇ, G. (2012). *Türkçenin Dilbilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KOCAMAN, A., RUHİ, Ş., ZEYREK, D., DOLTAŞ, D., BENGİ, Ö. I. ve DOĞAN, G. (2009) *Söylem Üzerine*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- METİN, B. (2010). *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Fiilimsiler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZDEMİR, M. (2011). *Safahat (Tıpkı Basım)*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- TİMURTAŞ, F. K. (2008). *I Osmanlı Türkçesine Giriş*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- SÖZEN, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi, Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- TOPÇU, N. (2007). *Yarınki Türkiye*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TÜRDAV YAYIN GRUBU. (2011). *Mehmet Akif*. İstanbul: Karanfil Yayınları.
- UYGUR, N. (2005). *Dilin Gücü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- VARDAR vd. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.